

Ковмир С. В.,
аспірант Національної академії Служби безпеки України

ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ НОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

PROSPECTS FOR THE CREATION OF A NEW NATIONAL CONCEPT OF PROTECTION OF PARTICIPANTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

У статті проаналізовано поточний стан та перспективи розвитку нової концепції захисту учасників кримінального судочинства в Україні. Зроблено акцент на невідповідності національного законодавства міжнародним конвенціям та рекомендаціям Кабінету Міністрів Ради Європи щодо питань захисту свідків. Автор проаналізував діяльність робочої групи щодо узагальнення закордонного досвіду в цій сфері та можливості імплементації сучасних трендів у системі захисту свідків і потерпілих у національне законодавство. Метою роботи є аналіз нового проєкту закону, в якому закладено нову концепцію захисту осіб, що сприяють кримінальному судочинству. Зосереджено увагу на необхідності усунення недоліків чинного законодавства для створення ефективної моделі захисту учасників кримінального судочинства, яке міститиме належні безпекові та соціальні гарантії для осіб, які мають право на такий захист. Досліджено такі аспекти, як терміни реалізації програм захисту, права осіб, які перебувають під захистом, необхідність дотримання конституційних положень під час реалізації заходів забезпечення безпеки. Запропоновано для обговорення в широкому колі науковців та практиків таких новел у сфері захисту учасників кримінального судочинства, як страхування житла і майна та соціальний захист особи, що сприяє правосуддю. Автор дослідив дворівневу систему захисту свідків і потерпілих, яку запропоновано в новій редакції закону, порядок прийняття управлінських рішень, систему взаємодії між суб'єктами, які прийматимуть управлінські рішення та органами, які безпосередньо здійснюватимуть комплекс заходів із забезпечення безпеки. Окрему увагу автор приділяє системі оцінювання потенційних загроз та адміністративним процедурам, що є елементами системи керування ризиками під час визначення характеру та ступеня загрози для свідків та їхніх близьких. Зроблено акцент на необхідності створення єдиної уніфікованої системи обміну інформацією між суб'єктами системи захисту учасників кримінального судочинства в питаннях визначення ризиків у межах програм захисту. З урахуванням розвитку новітніх технологій, зокрема й пов'язаних зі штучним інтелектом та нейронними мережами, автор запропонував активніше використовувати останні під час проєктування та реалізації систем контролю та адміністрування програм захисту, а також оцінювання інформації, пов'язаної з потенційними загрозами для свідків.

Ключові слова: захист свідків, протиправний вплив, захист учасників кримінального судочинства, оцінка ризиків, штучний інтелект, прогностичні моделі.

The article analyzes the current state and prospects for the development of a new concept of protection of participants in criminal proceedings in Ukraine. The author emphasized the inconsistency of national legislation with international conventions and recommendations of the Cabinet of Ministers of the Council of Europe regarding the issues of witness protection. The author analyzed the activities of the working group on the generalization of foreign experience in this area and the possibility of implementing modern trends in the system of witness and victim protection into national legislation. The purpose of the work is a thorough analysis of the new draft law, which lays down a new concept of protection of persons who contribute to criminal proceedings. The author emphasizes the need to eliminate the shortcomings of the current legislation in order to create an effective model for the protection of participants in criminal proceedings, which will include adequate security and social guarantees for persons entitled to such protection. The author proposed for discussion among a wide circle of scientists and practitioners such novels in the field of protection of participants in criminal proceedings as housing and property insurance and social protection of a person, which promotes justice. The author researched the two-level system of protection of witnesses and victims, which is proposed in the new version of the law, the procedure for making management decisions, the system of interaction between the entities that will make management decisions and the bodies that will directly implement a set of measures to ensure the safety of persons. The author pays special attention to the system of assessing potential threats and administrative procedures, which are elements of the risk management system when determining the nature and degree of threat to witnesses and their relatives. Emphasis is placed on the need to create a single, unified system of information exchange between subjects of the system of protection of participants in criminal proceedings in matters of risk determination within protection programs. Taking into

account the development of the latest technologies, including those related to artificial intelligence and neural networks, the author suggested more active use of the latter during the design and implementation of control systems for the administration of protection programs and evaluation of information related to potential threats to witnesses.

Key words: *witness protection, illegal influence, protection of participants in criminal proceedings, risk assessment, artificial intelligence, predictive models.*

Чинна національна система забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства застаріла і не може гарантувати належних умов для здійснення правосуддя. Правозастосовчі проблеми, пов'язані з наявними прогалинами системи кримінального правосуддя, ще більше загострюються в контексті розвитку системи органів досудового розслідування та змін у функціонуванні органів кримінальної юстиції загалом. На тлі сучасних викликів боротьби зі злочинністю та воєнними злочинами країни-агресора ці проблеми стають все більш актуальними.

Зокрема, чинний Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які сприяють кримінальному судочинству» (далі – Закон) було прийнято 30 років тому і на сьогодні він не відповідає Рамковій Конвенції ООН проти організованої злочинності, Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності та іншим міжнародним стандартам і рекомендаціям у цій сфері [1]. Також національна система захисту учасників кримінального судочинства не відповідає вимогам Рекомендації Rec (2005)9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям, та Рекомендації Rec (2006)8 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів.

Проблема невідповідності законодавства України принципам Європейського Союзу у сфері захисту свідків виявила необхідність поточного реформування. Зокрема, відповідно до зобов'язань, визначених у статті 22 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, було виявлено недоліки, які перешкоджали відповідності національного законодавства європейським та світовим стандартам.

Для узагальнення інформації про сучасні методи захисту свідків у країнах ЄС та оцінювання можливості їх імплементації в українському законодавстві у 2017 році за ініціативою Консультативної місії Європейського Союзу в Україні було створено робочу групу, до складу якої входили представники Верховної Ради, правоохоронних органів та інших відомств України.

Результатом роботи цієї групи стало розроблення законопроекту № 5751 від 21.07.2021 року (далі – Законопроект), мета якого – запровадження нової концепції забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та інших осіб в Україні, що враховує сучасні українські реалії, міжнародні стандарти та кращі практики країн Європейського Союзу з питань захисту свідків і потерпілих [2]. Зокрема, у межах цієї концепції передбачено створення дворівневої системи забезпечення учасників кримінального судочинства та нового органу виконавчої влади зі спеціальним статусом – Національного агентства з питань забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Цей орган має отримати спеціальний функціонал щодо забезпечення безпеки свідків і потерпілих та координації заходів забезпечення безпеки з іншими правоохоронними органами країни.

Метою проекту закону є також відновлення довіри громадян до національної системи забезпечення безпеки осіб, які сприяють розслідуванню тяжких та особливо тяжких злочинів, а також оптимізація використання державних коштів у цій сфері. Він спрямований на підвищення рівня розкриття злочинів та забезпечення належного відправлення правосуддя у кримінальних провадженнях за участі ключових свідків й інших учасників судочинства.

Проект нового закону передбачатиме усунення недоліків чинного галузевого законодавства щодо правовідносин під час здійснення кримінального провадження та створення ефективної національної моделі захисту учасників кримінального судочинства. Конкретні заходи, передбачені законопроектом, матимуть належні безпекові та соціальні гарантії для осіб, які мають право на такий захист. Так, на відміну від чинного Закону, забезпечення безпеки особи може здійснюватися не тільки під час кримінального провадження, але й після його закінчення, а заходи захисту мають чітко корелювати з характером та ступенем загрози життю, здоров'ю або майну осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (ч. 2 ст. 1 проекту закону).

У статті 6 Законопроекту вперше визначено таку дефініцію, як «особа, яку взято під захист», а саме стосовно якої прийнято процесуальне рішення про застосування заходів забезпечення безпеки та якій надано можливість звернення до відповідних органів про застосування до неї додаткових заходів, зокрема й соціально-правових. Також було суттєво вдосконалено перелік прав осіб, які перебувають під захистом. Зокрема, застосування будь-яких заходів здійснюватиметься лише за інформованою згодою особи, яка перебуває під захистом. На сьогодні, навіть у випадках відмови особи від забезпечення безпеки, чинний Закон не виключає «примусове» здійснення особистої охорони, охорони житла або майна, використання технічних засобів контролю та прослуховування її телефонних розмов (ч. 2 ст. 17 Закону).

З метою забезпечення належної соціальної адаптації та дотримання соціальних гарантій для осіб, які перебуватимуть під захистом, за новою редакцією закону надано змогу застосовувати соціально-правові заходи. Зокрема, може бути виплачений середньомісячний дохід для такої особи або матеріальна допомога в розмірі п'ятих мінімальних заробітних плат на період забезпечення захисту, додатково можуть вжито заходів щодо збереження попереднього місця роботи (зокрема й негласні), передбачено надання одноразової матеріальної допомоги під час переселення в інше місце проживання (зокрема й закордон) та інші соціально-правові заходи, порядок та розмір яких має регламентуватися відповідними постановами Кабінету Міністрів України (ч. 2 ст. 19 проекту закону).

Принциповим у тексті законопроекту є розмежування заходів забезпечення безпеки на правові та спеціальні, які можуть застосовуватися одночасно (ст. 3 Законопроекту). Правові заходи захисту перш за все спрямовані на забезпечення конфіденційності відомостей про особу, які передбачені КПК України й можуть застосовуватися на всіх етапах кримінального провадження. Ще одним нововведенням є визначення в межах програм захисту будь-яких відомостей, що стосуються спеціальних або соціально-правових заходів захисту такими, що становлять державну таємницю та мають бути відповідно до законодавства належно захищені.

У статті 10 проекту закону пропонується розмежувати такі види захисту, як «забезпечення фізичної безпеки особи» і «забезпечення захисту житла та майна». Створення умов для захисту житла або майна особи за певних обставин може бути здійснене шляхом державного страхування, що, на думку авторів законопроекту, є менш витратним та більш ефективним порівняно з об'єктовою охороною. Для застосування цього виду захисту має бути оперативним або іншим шляхом підтверджено реальність загрози пошкодження такого майна та встановлено взаємозв'язок таких протиправних дій безпосередньо за участі особи в конкретному кримінальному провадженні. Такий підхід дозволить значно знизити протиправну мотивацію потенційних злочинців щодо пошкодження або знищення такого майна та діяти в певному сенсі на упередження. Таке страхування запропоновано здійснювати за рахунок державного бюджету та в порядку, який буде визначений Кабінетом Міністрів України. Також у проекті закону передбачено змогу обладнання житла, в якому проживає особа, яка перебуває під захистом, засобами протипожежної й охоронної сигналізації, відеоспостереження та визначено порядок фінансування таких заходів.

З метою унеможливлення пошуку інформації про свідка або потерпілого в державних реєстрах запропоновано дієвий механізм щодо обмеження видачі даних про особу, яку взято під захист. Запропоновано надати Національному агентству з питань забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства у порядку, який буде визначено відповідним законодавством, безпосередній (зокрема автоматизований) доступ до державних інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних з наданням права обмежувати видачу даних з них. Іншим правоохоронним органам, уповноваженим здійснювати заходи захисту, таке право може бути надано через безпосередній доступ до інформаційних систем та реєстрів або на підставі офіційного й обґрунтованого звернення такого органу до їх держателів (адміністраторів). Для реалізації таких інформаційних обмежень, на думку авторів законопроекту, має бути передбачений окремий порядок організації такого доступу та обмеження видачі даних через створення відповідних міжвідомчих угод,

спільних наказів або в порядку електронної інформаційної взаємодії (ст. 11 проекту закону).

Суб'єктам, які приймають рішення щодо застосування спеціальних заходів, надано право отримувати від органів, що здійснюють заходи забезпечення безпеки, інформацію про стан здійснення спеціальних заходів, а також характер та ступінь наявної загрози для свідків та потерпілих. У межах компетенції такі суб'єкти будуть зобов'язані вживати всіх необхідних заходів для усунення реальних та запобігання потенційних загроз.

Ключовим у майбутній концепції має стати створення дворівневої системи забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, яка складатиметься з Національного агентства з питань забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та правоохоронних органів, які мають здійснювати заходи забезпечення безпеки через утворені в їхніх структурах спеціальні підрозділи. Завдяки такій структурі СБУ, НПУ, НАБУ та ДБР матимуть змогу забезпечувати безпеку своїх інформаторів, яким загрожує небезпека, з реальним дотриманням принципів конфіденційного співробітництва. Спеціальним підрозділам таких органів додатково буде надано нові потужні та ефективні інструменти захисту, до яких включено змога страхування майна особи, спрощена процедура тимчасового переселення та дієві заходи соціально-правової підтримки свідків і потерпілих.

Для оптимального залучення сил та засобів суб'єктів, які здійснюватимуть захист, передбачено створення механізму постійного моніторингу поточних загроз і ризиків для свідка та його близьких. У разі виявлення високого рівня загрози для особи, яка підлягає захисту, заходи забезпечення безпеки можуть здійснюватися персоналом Національного агентства з питань забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства за мотивованим запитом органу забезпечення безпеки першого рівня захисту (НПУ, СБУ, НАБУ тощо) та погодженням з органами прокуратури. Крім того, комплекс заходів щодо захисту учасників кримінального судочинства суттєво розширено, зокрема, закладено чіткі та зрозумілі алгоритми переселення в інше тимчасове або постійне місце проживання (зокрема й за кордон), заміна документів та/або зміна зовнішності.

У законопроекті запропоновано новий порядок проведення перевірки інформації про загрози під час застосування заходів забезпечення безпеки, термін якої не може перевищувати 14 днів з моменту її одержання, та передбачено систематичне оцінювання актуальності загроз стосовно особи, яка перебуває під захистом. Це мають бути факти реальних або потенційних загроз свідку чи потерпілому, що підтверджені відповідними документальними матеріалами перевірки. Відповідно до європейських рекомендацій також суттєво розширено коло суб'єктів, загроза яким може вплинути на участь у кримінальному судочинстві осіб та стосовно яких можуть бути застосовані спеціальні заходи захисту (п. 1 ч. 2 ст. 6 проекту Закону).

Відповідно до такої процедури первинне оцінювання загроз учаснику кримінального судочинства (як і в чинному Законі) має здійснювати орган, який забезпечуватиме оперативне супроводження або досудове розслідування в межах кримінальних проваджень щодо злочинів відповідно до правил підслідності. Водночас логічно в подальшому створити міжвідомчу інструкцію, яка б уніфікувала єдиний підхід всіх суб'єктів захисту (визначивши координаційним центром такої системи Національне агентство з питань забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства) щодо оцінювання загроз та ризиків для свідків і потерпілих. Такий крок дозволить забезпечити за необхідності швидкий обмін стандартизованою інформацією про загрози між органами першого та другого рівнів захисту й суттєво вплине на прийняття виважених управлінських рішень в межах програм захисту учасників кримінального судочинства.

З метою формалізації процесу оцінювання загроз у проекті закону запропоновано новий порядок складання органом, що вживає заходів, висновку за результатами перевірки первинної інформації про загрози (далі – Висновок). Порядок проведення такої перевірки та оформлення відповідного Висновку будуть визначені в нормативно-правових актах органів, що уповноважені здійснювати заходи безпеки (ч. 2 ст. 19 проекту закону). Висновок буде узагальнювати відомості щодо підтвердження наявності (відсутності) загрози життю, здоров'ю, житлу та майну, що містяться у відповідному

запиті від слідчого або прокурора. Під час проведення такої перевірки мають бути визначені та матеріально підтверджені характер та ступінь таких загроз (ч. 4 ст. 21 проєкту закону).

Грунтуючись на даних, що містяться в такому Висновку, посадова особа, яка уповноважена приймати рішення про застосування заходів, зможе ухвалювати обґрунтоване процесуальне рішення, яке затверджує керівник органу. Відповідний підхід суттєво підвищить контроль та відповідальність під час ухвалення управлінських рішень у межах програм захисту. Водночас така постанова або ухвала обов'язково має містити перелік заходів, які було проведено під час такої перевірки, характер та ступінь загрози життю, здоров'ю, житлу та майну особи та підтвердження (не підтвердження) зв'язку між виявленою загрозою та участю такої особи в попередженні, виявленні та припиненні конкретного злочину або сприяння цьому (п. 3 ч. 2 ст. 22 проєкту закону), а значущість внеску особи в належне відправлення правосуддя додатково оцінюватиметься у випадках укладання з нею Угоди про співпрацю у кримінальному провадженні слідчим або прокурором.

З метою створення необхідних умов для ефективного керування відповідними ризиками під час реалізації програм захисту в законопроєкті передбачено можливість перегляду кожні 90 діб управлінського рішення про застосування спеціальних заходів. Продовження терміну наявних заходів безпеки може бути здійснено лише через ухвалення нового процесуального рішення з урахуванням поточних безпекових обставин, а попереднє рішення автоматично вважатиметься таким, що втратило силу.

Ураховуючи положення ч. 2 ст. 21 Законопроєкту, яке вимагає здійснення відповідної перевірки щодо загроз свідкові або потерпілому та складання нового Висновку під час продовження заходів безпеки, такі управлінські рішення ґрунтуватимуться на реальних та достовірних фактах й обставинах, що стосуються реального стану безпеки в конкретний період часу стосовно особи, яка перебуває під захистом.

Зважаючи на сучасні тенденції в превенції посткримінального впливу органу, який здійснює заходи захисту, надано право визначати як перелік необхідних заходів так і спосіб їх реалізації, керуючись перш за все конкретними

обставинами та необхідністю усунення саме наявної, а не віртуальної загрози. Такий комплекс заходів безпеки стосовно свідка або потерпілого може бути реалізований із використанням експертних методів, теорії керування ризиками та методів тематичного моделювання. Водночас маємо визнати, що прогностична спроможність безпекових моделей нині ще не є досконалою і потребує подальшого вивчення та вдосконалення, зокрема й із використанням методів штучного інтелекту. Певні складнощі у створенні прогностичних моделей пов'язані як з «закритим» характером злочинних угруповань, так і суб'єктивністю оперативної інформації, що стосується загроз учаснику кримінального судочинства або його близьким.

Створення дієвої системи контролю за реалізацією програм захисту дозволить представникам спеціальних підрозділів захисту максимально швидко та ефективно реагувати на будь-які зміни в оперативній обстановці навколо свідка або потерпілого. Водночас, якщо загальний термін конкретного заходу забезпечення безпеки перевищуватиме 270 днів, у Законопроєкті передбачено механізм, який звужує можливості виникнення корупційних ризиків та суттєво підвищує загальний контроль за прийняттям управлінських рішень у межах застосування заходів безпеки. За таких обставин продовження заходів захисту можливе лише за погодженням відповідного прокурора, якщо попередні рішення ухвалювали слідчий або детектив, та прокурором вищого рівня, у випадку ухвалення попередніх рішень прокурором. З метою прийняття обґрунтованих і виважених управлінських рішень щодо продовження заходів забезпечення безпеки перевірка загроз та складання нового Висновку має проводитися за 30 днів до закінчення строків застосування спеціальних заходів та здійснюватиметься за власною ініціативою органу, уповноважено приймати такі рішення (ст. 5 проєкту закону).

Забезпечення безпеки особи, яка перебуває під захистом, може здійснювати Національне агентство з питань забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства за сукупності загальних підстав щодо необхідності документального підтвердження реальної загрози та наявності взаємозв'язку між загрозами та участю особи в кримінальному судочинстві,

забезпечення безпеки в межах оперативно-розшукової справи або кримінального провадження щодо тяжких та особливо тяжких справ, а також наявності обґрунтованої потреби в застосуванні таких видів захисту, як заміна документів, переселення в інше тимчасове або постійне місце проживання (зокрема й закордон), зміна зовнішності.

У разі відповідності зазначеним умовам орган, який уповноважений здійснювати заходи забезпечення безпеки (НПУ, СБУ, НАБУ, ДБР тощо), має узгодити з відповідним прокурором запит до Національного агентства з питань забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства щодо відповідності кандидата визначеним критеріям відбору, в якому зазначаються заходи, які вже застосовані та орган, що їх реалізовує. Такий запит має обов'язково містити документальне підтвердження наявності вищезгаданих сукупних підстав для реалізації програми захисту, інформацію щодо виконання особою Угоди про співпрацю в кримінальному провадженні, а також будь-які матеріали (оригінали або копії документів), що можуть мати значення під час прийняття управлінських рішень посадовими особами Національного агентства з питань забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

Відповідно до затвердженої методики, спеціалісти Національного агентства з питань забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства протягом терміну, що не перевищуватиме 14 діб, проводитимуть аналіз матеріалів, які містяться в такому запиті, з метою детальної перевірки наявних загроз та відповідних ризиків, організують психологічне, а за необхідності поліграфічне оцінювання всіх потенційних учасників програми захисту, а також досліджують будь-які інші обставини, що можуть вплинути на практичне застосування тих чи інших спеціальних заходів.

За результатами висновку Національного агентства з питань забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, матеріали перевірки в подальшому надаються для прийняття відповідного процесуального рішення прокурору, який затверджував відповідний запит. У разі залучення до здійснення заходів безпеки спеціалістів Національного агентства з питань забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства прокурор, який був

ініціатором таких заходів, має визначити орган, що буде забезпечувати оперативне й інформаційне супроводження програми захисту (ч. 8 ст. 25 проекту Закону). Водночас, якщо за наявними фактами є необхідність вжиття невідкладних заходів захисту стосовно учасника кримінального судочинства, органу-ініціатору надано право негайного застосування такого виду забезпечення безпеки, як тимчасове переселення в безпечне місце проживання.

У випадку, якщо особі, яка перебуває під захистом, продовжує загрозувати реальна небезпека, що була підставою для застосування заходів захисту, здійснення заходів забезпечення безпеки може здійснюватися й після закінчення кримінального провадження або набрання чинності судового рішення. Рішення про продовження спеціальних заходів забезпечення безпеки в такому випадку ухвалюють без зазначення їхнього конкретного строку та погоджують з Генеральним прокурором або його заступником згідно з розподілом службових обов'язків (ст. 29 Законопроекту).

Автори проекту закону також удосконалили порядок прийняття рішень про застосування та скасування заходів забезпечення безпеки, їхнє часткове або повне припинення. Так, під час ухвалення рішення про застосування заходів забезпечення безпеки необхідно обов'язково враховувати тяжкість злочину, значущість внеску відповідного учасника кримінального судочинства в належне відправлення правосуддя, характер та ступінь загрози, а також зв'язок такої загрози з участю особи в конкретному кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 2 проекту Закону). Водночас визначення внеску учасника кримінального судочинства має здійснюватися відповідно до Угоди про співпрацю у кримінальному провадженні та передбачає зобов'язання учасника кримінального судочинства надати показання в конкретному кримінальному провадженні, що дозволить дотриматися міжнародних рекомендацій щодо недопущення зловживань у цій сфері (аб. 2 ч. 2 ст. 2 проекту Закону).

З переліку суб'єктів, які мають право ухвалювати рішення про спеціальні заходи забезпечення безпеки, автори законопроекту вилучили суди. Це пов'язано з тим, що практика застосування рішень судів щодо заходів забезпечення безпеки показує, що такі рішення не завжди

відповідають вимогам чинного законодавства. Практика застосування цих рішень на основі рішень суду (суддів) свідчить, що цей процес здійснюється без належної перевірки інформації про загрози та дослідження матеріалів кримінального провадження, а іноді такі рішення ухвалюють без дотримання вимог закону щодо підслідності та строків здійснення заходів забезпечення безпеки.

Також у новій концепції чітко розмежовано повноваження суб'єктів, які ухвалюють рішення про застосування заходів безпеки на всіх етапах кримінального провадження:

- орган (підрозділ), що здійснює оперативно-розшукову діяльність стосовно осіб, які брали (беруть) участь у попередженні, виявленні, припиненні чи розкритті злочину (злочинів) або сприяли (сприяють) цьому;

- слідчий (детектив), прокурор у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування кримінального провадження;

- прокурор на стадії судового розгляду кримінального провадження.

Також проектом закону передбачено, що заходи забезпечення безпеки здійснює орган, у провадженні якого перебуває відповідна оперативно-розшукова справа чи здійснюється кримінальне провадження, а на стадії судового розгляду – орган, що здійснював досудове розслідування (чинний Закон передбачає покладення такого обов'язку відповідно до правил підслідності. На нашу думку, такий підхід є неефективним з огляду на той факт, що досудове розслідування може здійснюватися органом через визначення підслідності прокурором, а не відповідно до статті 216 КПК України, або за сукупністю злочинів).

У новій редакції закону автори зробили важливий акцент на підставах скасування, припинення (повного чи часткового), продовження строку здійснення заходів забезпечення безпеки. Такий підхід обумовлений необхідністю виключення невизначеності, коли, зокрема, строки здійснення заходів, які визначено в ухвалі або постанові, вичерпано, а нове процесуальне рішення не набуло чинності. Так суттєво підвищується контроль за реалізацією програм захисту з боку всіх суб'єктів, які забезпечують такий захист. Зокрема рішення про припинення спеціальних заходів може бути ухвалено у таких випадках:

- наявності документально підтвердженої інформації, що підстави для вжиття таких заходів припинили існувати;

- систематичного невиконання особою, взятою під захист, умов здійснення спеціальних заходів (далі – Умови) та створення небезпеки для життя та здоров'я посадових осіб органу, який здійснює заходи захисту;

- смерті особи, яку взято під захист;

- відмови особи, стосовно якої ухвалено рішення про застосування спеціальних заходів забезпечення безпеки (її законного представника), від підписання Умов здійснення спеціальних заходів забезпечення безпеки (ч. 1 ст. 28 проекту закону).

Особа, яка перебуватиме під захистом, має обов'язково підписати Умови здійснення спеціальних заходів забезпечення безпеки (у чинному Законі ця умова не є імперативною). Така процедура забезпечує надання усвідомленої згоди особи на застосування конкретних безпечових заходів. Отже, обов'язок здійснення спеціальних заходів забезпечення безпеки виникає винятково з моменту підписання особою, взятою під захист, договору, який регламентує порядок здійснення спеціальних заходів забезпечення безпеки та оскарження дій або бездіяльності посадових осіб. Перелік спеціальних заходів, які визначені в Умовах про забезпечення безпеки і спосіб їхньої реалізації, визначає орган, що здійснює заходи та який має керуватися конкретними обставинами і необхідністю усунення наявної загрози. Додатково передбачено залучення законного представника у разі підписання Умов з неповнолітньою, недієздатною або обмежено дієздатною особою.

У проекті закону закладено можливість застосування заходів безпеки під час організації програм міжнародного співробітництва у сфері захисту свідків і потерпілих. Такі рішення прийматимуть відповідно до положень КПК України та з урахуванням положень законопроекту, а підставою про застосування заходів може бути відповідна угода в межах такого співробітництва. Заходи, що здійснюватимуть з метою переселення в інше постійне місце проживання (зокрема й закордон), а також такі похідні види захисту як зміна зовнішності та заміна документів можуть реалізовувати виключно фахівці Національного агентства з питань забезпечення безпеки учасників кри-

мінального судочинства відповідно до (закри- того) порядку, визначеного КМУ, та мають бути обов'язково погоджені Генеральним прокурором або його заступником. Порядок та особливості здійснення таких заходів можуть бути детально визначені в Умовах про забезпечення безпеки учасника кримінального судочинства.

Для захисту осіб, які перебувають в установах виконання покарань або слідчих ізоляторах, у встановленому законодавством порядку запропоновано створення окремих установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, а також відокремлених ділянок (секторів) (ч. 3 ст. 18 законопроекту). Взаємодія між представниками Національного агентства з питань забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства і співробітниками пенітенціарної системи дозволить суттєво змінити безпекові стратегії під час організації захисту осіб, що сприятимуть правосуддю в наданні важливої інформації про структуру, методи та способи діяльності злочинних організацій.

Напрями розвитку та механізми реалізації державної політики забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, та інших осіб в інтересах правосуддя, визначатимуть відповідно до «Національної стратегії забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства», яку затверджуватиме Кабінет Міністрів України раз на п'ять років. Така стратегія передбачатиме узагальнення науково обґрунтованих практик застосування безпекових стратегій щодо захисту свідків і потерпілих, внесення пропозицій до національного законодавства, вивчення поточного міжнародного досвіду у сфері забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, організацію системи підвищення кваліфікації всіх національних суб'єктів, які забезпечують безпеку свідків і потерпілих, сприяння в розробці грантових програм тощо.

Природно, що проект закону сприяв початку активного обговорення серед науковців та практиків переваг та недоліків національної

системи захисту учасників кримінального судочинства. Безпекові алгоритми та управлінські процедури, які було запропоновано в Законопроекті, а також нові для національного законодавства правові та адміністративні аспекти закордонних програм захисту свідків і потерпілих викликали поглиблений інтерес з бок фахівців системи кримінального правосуддя щодо перспектив створення в Україні нової концепції забезпечення безпеки свідків.

Було отримано як позитивні відгуки так і критичні зауваження щодо запропонованого проекту закону, що підкреслює актуальність і своєчасність його появи в сучасних українських реаліях та необхідність розроблення дієвих механізмів для захисту свідків і потерпілих. Ключові комітети Верховної Ради України, Головне науково-експертне управління ВРУ, представники правоохоронних органів та прокуратури, Спілка адвокатів України та провідні наукові центри нашої країни започаткували його ґрунтовний та системний аналіз для подальшої адаптації національної системи кримінального правосуддя до сучасних світових трендів у сфері захисту свідків і потерпілих.

Система забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства в Україні перебуває в періоді глобальної трансформації. Застарілі методи і технології, які застосовуються у цій сфері, потребують суттєвого перегляду та вдосконалення для того, щоб відповідати сучасним викликам у сфері національної безпеки. Перехід до міжнародних стандартів вимагає глибокого аналізу та системного оновлення національного законодавства з метою забезпечення безпеки важливих свідків і потерпілих. Перегляду потребує нормативно-правова база, зокрема й механізм захисту учасників кримінального судочинства. Ці зміни мають стати важливим кроком в напрямі більш ефективного функціонування національної системи кримінального правосуддя, що сприятиме європейській інтеграції нашої країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3782-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3782-12> (дата звернення: 17.12.2023).
2. Проект Закону про забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та інших осіб в інтересах правосуддя. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511= (дата звернення: 17.12.2023).